Andrasfa.qxd 2013.01.23. 10:28 Page 4

ANDRÁSFALVY BERTALAN

Magyarország földjének és népének jelene, múltja és jövője

Szálljunk képzeletben magasan e föld fölé, és próbáljuk ismereteink alapján magyarázni és értelmezni a látottakat… Különösen az idősebbek számára szokatlan és feltűnő a hatalmas kiterjedésű művelt táblák látványa, melyeket nem szakítanak, nem osztanak meg a dűlőutak és azokat szegélyező fák és bokrok sora. Tavasszal szinte a szemhatárig sárgállik a virágzó repce, vagy most, 2012 őszén, a szárazságban barnára aszalódott kukoricás tenger. Hol van a még egy-két évtizede látott, különböző termények színes mozaikja a határban? Eltűntek a dűlőutakkal együtt. A hatalmas táblákon az év folyamán csak óriás gépek forgolódtak néhány napig: többsoros ekéket vontató traktorok, arató-cséplő kombájnok, csillogó tárcsasorokat vontató erőgépek. Irányítóik is láthatatlanok, a vezetőfülke elrejti őket. Széles határban sem embert, sem házi állatot nem látni sehol. Egy-egy zöld rétekkel kísért patak mellett, ha még kiegyenesítve megmaradhatott, és még nem szántották fel füvét, ritkán tűnnek fel legelésző állatok. Magyarország állatállománya 1985 és 2003 között 66%-kal csökkent. A megmaradt marha- és sertésállomány néhány nagyüzem kezén van, hatalmas istállókkal és feldolgozó üzemekkel. Az ország tejbehozatalra szorul. Vannak 500–1000 lakosú falvak, melyekben egyetlen tehenet sem tartanak. Igen, az ország termőföldjének nagyobb részén nagyüzemek munkálkodnak. Zwi Lerman professzor, a Világbank vezető agrárközgazdászának 2000-ben végzett számítása szerint az összes magyarországi gazdálkodó 92%-ának kezén csak az összes föld alig 10%-a van, a gazdaságok 8%-a részesül a szántóterület 90%-ából. Igaz, hogy ezek a nagyüzemek ennek a földnek csak mintegy harmadát birtokolják, kétharmadát bérlik, de a föld adás-vételének teljes szabadságát korlátozó törvények 2014-ben elvesztik érvényességüket, ezután a bérlők előjogot szereznek a föld megvételére. Az Európai Unió közvetlen földalapú agrártámogatásából az összes gazdálkodó egység 6%-át kitevő, legnagyobb birtokosok 70%-ot kapnak, az összes többi, a gazdálkodók 92%-a pedig a támogatás 30%-án osztozik. A földnagybirtok ilyen nyomasztó túlsúlya ismeretlen a magyar történelemben, és a világban is csak az egykori gyarmatokon alakult ki az utóbbi években. Ennek az állapotnak részletes ismertetésével itt nem foglalkozom, csak utalok itt Tanka Endre professzor részletekbe menő tanulmányára (TANKA 2011).

A tájképre figyelő embernek az is feltűnik, hogy egy-egy zápor után mennyi mély árkot vág a lezúduló víz a vetésekben, szántásokban. Az aszfaltozott közutakat sok helyütt úgy eliszapolja, hogy kotrógépekkel kell tisztítanunk a közlekedés fenntartására, miközben az utakat kísérő árkok megteltek a lehordott földdel. Nagyobb patakok, folyók, a Duna és Tisza megbarnult vizéből csak sejtjük, hány ezer tonna termékeny humusz siet a Fekete-tengerbe. Tudjuk, hogy a nagyüzemek nem vagy alig javítják szerves trágyával a termőföldet, legfeljebb műtrágyával, és a nehéz gépek összetömörítik a talajt, sajátos, a föld vízháztartását is akadályozó réteget hozva létre. (Eketalpbetegség). Sok üzem használ gyilkos növényvédőszereket, nemcsak rovar- és gombakártevők ellen, hanem különféle gyomirtókat is, melyek felszívódva a terményekbe beláthatatlanul mérge-

zik a földet, nemcsak a védett táblában, hanem környezetében, a vízfolyásokkal egészen távoli tájakat, fákat, bokrokat, madarakat és az embert is. Az egykori fás vagy füves legelők nagy részét felszántották, ahol megmaradt még, elbozótosodott, elgazosodva erdő minősítést kapott, de csak évtizedek múlva válhat igazán azzá.

Mi szálljunk képzeletben lejjebb, nézzünk be a falvakba. Bármerre is járunk az országban, minden faluban, kisvárosban sok tábla, ablakba tett felirat hirdeti: „Ez a ház, telek eladó." Több kisebb településen láthatunk elhagyott, üres iskolaépületet, és találkozhatunk autóbuszra várakozó kisiskolásokkal. Sok gyermek utazik naponta több órát az iskolába, mialatt nem tud sem pihenni, sem tanulni semmit. A falvak elöregedtek, sokfelé a munkanélküliség meghaladja az 50%-os arányt, miközben a házak mögötti kerteket sem művelik már meg, s nem látunk sem baromfit, sem virágot. A gyarló gyümölcs szedetlen hever a gondozatlan fák alatt. Sok a pusztuló, romló, lakatlan ház, üres istállóépület. A falvak közvetlen határban is begazosodnak, járhatatlanná válnak dűlőutak. A fiatalok jobban ismerik a közeli város plázáit, mint szülőfalujuk közvetlen környékét. Nem járnak, dolgoznak, kirándulnak benne. Miért is tennék?

A szomorú látványt csak megerősítik a láthatatlanról szóló számadatok, statisztikák. Évtizedek óta fogy a népesség. A halálozások száma meghaladja a születésekét. Sok fiatal és középkorú keresi megélhetését külföldön: orvosok, ápolók, mérnökök, szakmunkások és képzetlen, alkalmi munkát vállalók. „Pusztulunk" – mondta minap egy parlamenti képviselő, mire az egyén szabadságát hirdető párt felszólalója így válaszolt: „Igen, a dinoszauruszok kipusztulnak!" A hallgatóságból sokan nevettek…

Az egészségügyi statisztikák arról is szólnak, hogy a magyarországi népesség egyik legbetegebb Európában, és igen alacsony, különösen a férfiak átlagéletkora. E kérdéssel foglalkozott a magatartástudomány kiváló tudósa és professzor asszonya a budapesti orvostudományi egyetemen, az idén elhunyt Kopp Mária. Kutatásainak lényege az, hogy az emberi kapcsolatok hiánya, az úgynevezett társadalmi tőke gyengesége elmagányosítja az embereket és ezért szorongókká lesznek. „A kutatási eredmények egyértelműen bizonyították, hogy az érzelmi funkciózavarok, a szorongás, a depresszió jelentős kockázati tényező számos nagy népegészségügyi jelentőségű betegség kialakulása, lefolyása és kiújulása szempontjából." (Magyarországon két év alatt háromszor annyian halnak meg szív- és érrendszeri betegségek miatt, mint az európai átlag. Az életkor szerint standardizált átlagot 100%-nak véve Magyarországon a férfiak keringési szervi halálozási aránya 147%, a nőké 144%… Az emésztőszervi megbetegedések miatti halálozás kiugróan legnagyobb mind a magyar férfiak (170%), mind a magyar nők között (160%)… Az alkoholos májbetegség és májzsugor kiugróan a leggyakoribb halálok… Az erőszakos halálozás (baleset, öngyilkosság, gyilkosság) aránya megdöbbentő, a férfiak között Magyarországon – az európai átlagot 100%-nak véve – 189%, a következő Ausztriában 49%-kal kisebb, a nők között nálunk 192% – tehát közel kétszerese az európai átlagnak! (Kopp 1995, 14).

„Az emberi magatartástudomány legújabb felismerései rávilágítanak arra, hogy az életformaváltás kísérőjelenségein túl a válság gyökere az, hogy a modern társadalomban a szorongáskeltés új lehetőségei alakultak ki, amelyek az önkényuralom hatékony eszközeivé váltak. A kapcsolataitól, értékeitől, életcéljától, önértékelésétől megfosztott, magányosan szorongó ember tetszés szerint felhasználható a szükséges funkcióra, kicserélhető és manipulálható. Fel kell tehát ismernünk, hogy a technikai fejlődés csupán az előfeltételeket teremtette meg a szorongáskeltés olyan formáihoz, amelyek ellen a ko-

rábbi történelmi korszakokban természetes védettséget nyújtott az ember és környezetének szerves egysége. A XX. század történelme és mindennapjai tragikusan bizonyítják ezt a tételt.

A szorongáskeltés az önkényuralom legfontosabb eszköze, de nem csupán a diktatórikus társadalmakban, hanem a családi, iskolai, munkahelyi, mozgalmi diktátoroknak is fegyvere. Mivel a szorongáskeltés pénzben, haszonban, hatalomban kifejezhető, eredményes stratégia, óriási erők állnak szolgálatában. Mindazok a manipulációk, amelyek a családot, a közösséget, az emberi kapcsolatokat bomlasztják, ezek értékeit kicsinyítik vagy éppen tagadják, a hétköznapi önkénynek kiszolgáltatott, szorongáskeltéssel terelhető tömeget formálják még akkor is, ha céljaik éppen ellenkezőek" (KOPP 1995, 7).

„Ember és környezetének szerves egysége" – olvastuk. Más szavakkal: az ember kapcsolatokban él, kapcsolatokra van teremtve. Ember és ember, ember és Isten, ember és a természet kapcsolata létszükséglete az embernek. Az ember és ember közti kapcsolatnak, közösségnek számos köre van: anya és gyermeke, gyermekek és szülők, a tágabb család és rokonság, a helyi lakóközösség, a faluközösség, a tágabb, több faluból álló, házassági kapcsolatokkal, nyelvjárással elkülönülő néprajzi csoport, az egy nyelvet és politikai egységet alkotó nemzet, melyet összeköt a közös múlt, történelem és műveltség sajátos egésze, a magatartástól a nemzetet jellemző értékrendig. E közösségi, kapcsolatkörök az egyén számára, élete során, különböző súlyt, értéket kapnak. Az újszülött és anyjának kapcsolata egyértelműen meghatározó, de amikor a gyermek felnő, és új család alapítására készül, párt választ magának, és ezért elhagyja apját és anyját is, és egy testté válnak. És vannak történelmi helyzetek, a nagyobb közösséget fenyegető veszély idején, a férfi elhagyja családját, feleségét és gyermekeit, hogy akár élete kockáztatásával is védje nemzetét. „Nincs nagyobb szeretet annál, mint aki életét adja barátaiért." Mindezeknek a kapcsolatoknak alapja a kölcsönösség. Ha ez egyoldalú, a vesztes fél csalódik, reményét és hitét veszti a közösségi kapcsolatban. Elhagyatva magányossá válik, és szorongóvá. Így van ez egy „fejlettebb", rétegzett társdalomban is. Bár a minden emberben élő „őshagyomány" szerint minden ember lényegében egyenlő, egyenlően van joga emberhez méltó életre, a természet, az Isten teremtette világ használatára, a megélhetésre. Ha bizonyos munkamegosztást, társadalmi rangokat, osztályokat és kiváltságokat hallgatólagosan eltűr, elfogad, bizonyos határokig, e létrejött társadalmi szerződés nem sérthet alapvető emberi jogokat, és méltányosan kell működnie. Ha egy kisebbség kapzsiságával átlépi a kialakult, megszokottá vált határokat a többség méltánytalan kárára, a közösségben csalódott egyének sérülnek, létük a teljes és tartalmas, méltányos életre bizonytalanná válhat, szorongókká lesznek. Az igazságos munkamegosztásban és a természet adományaiban való méltányos részesedésben csalódottak változtatni akarnak ezen, vissza akarják állítani az igazságosabbnak ítélt társadalmi szerződést. Ha ebbéli törekvéseikben is csalódnak, a tanult reménytelenség lesz úrrá az embereken. Nyílt lázadás, forradalom vagy apatikus önfeladás közt kell választaniuk. Az utóbbi gyakori formája az öngyilkosság, a pillanatnyi előnyök, anyagi javak megszerzésének elsőbbsége, mely a teljes, tartalmas életről való lemondás. Lemond a korábban életet jelentő kapcsolatokról is. Az életre szóló párkapcsolatról, az élet továbbadásának felelősségéről, az utódokban való gyönyörködésről is. (Magányos, „szingli", a gyermekvállalás nélküli életvitel, az egykézés, vagyis születéskorlátozás, pillanatnyi mámor keresése alkohollal, droggal, pénzért vásárolt nemi élvezettel stb.) Nem jelent értéket, életcélt a kapcsolatok, eszmék, emberek védelme, épí-

tése. A tanult reménytelenségbe került közösség, nemzet fogy, pusztul, sorra alulmarad ellenségeivel szemben…

Az Istennel való kapcsolat, közösség tulajdonképpen az emberi kapcsolatok summája. Máté evangéliuma szerint az utolsó ítéletkor az Úr a jobbjára állított igazaknak azt mondja: „Jöjjetek, Atyám áldottai, vegyétek birtokba a világ kezdetétől nektek készített országot! Éhes voltam, és adtatok ennem. Szomjas voltam, és adtatok innom. Idegen voltam, és befogadtatok… Beteg voltam, és meglátogattatok… Erre megkérdezik az igazak: Uram, mikor láttunk éhesen… vagy szomjasan… mikor láttunk betegen… A király így felel: Bizony mondom nektek, amit a legkisebb testvéreim közül eggyel is tettetek, nekem tettétek." A szeretet parancsának teljesítése – a kapcsolat, a közösség maga.

A természettel való kapcsolat is elemi szükséglete az embernek. „A biológiai sokféleség (a biodiverzitás) egy másik, a piacin túli értékére utal a biofilia hipotézis… E hipotézis szerint az emberi lények alapvetően olyan komplex emlősök, akik az őket körülvevő biológiai világban változatosságot és új ingereket keresnek. A természethez és más fajokhoz fűződő rendszeres kapcsolat alapvető fontosságú az ember lelki egészségének és jóllétének szempontjából… a természet esztétikai értékének elismerése alighanem egyetemes jellemzője valamennyi emberi kultúrának… A biológiai sokféleség alapvető, semmivel sem helyettesíthető eleme lehet az emberek pszichológiai jóllétének. Az élelemmel, a menedékkel, a szexualitással és a társas kapcsolatokkal együtt része lehet az élet élvezetéhez szükséges alapvető szükségletek hierarchiájának… Dasgupta (1995) számos tudományterület empirikus tanulmányai alapján egymást erősítő kapcsolatokat talált a népességnövekedés, a szegénység és a helyi környezet pusztulása (beleértve a biodiverzitás csökkenését) között." A biodiverzitásnak szerepe van a társadalmi rend fenntartásában is (GOWDY 2004, 58–60).

Az elszomorító tájkép értelmezéséhez, kialakulásához vezető történelmi tények ismeretében összefoglalhatjuk röviden: A kialakult nagyüzemi, nagybirtokos túlsúlyt megelőzte egy olyan társadalmi „fejlődés", melynek során néhány hatalommal rendelkező, a nemzettel minden méltányos szövetséget, szolidaritást felmondó törpe kisebbség kapzsisága, önzése érvényesült. Ezt lehetővé tették a nemzeten kívül álló, külső politikai erők, melyek kihasználták a magyar társadalomban évszázadok óta feszülő ellentéteket, és együttműködve ezzel a törpe, önző kisebbséggel, céltudatosan rombolták le a nemzet többségét alkotó, a természettel közvetlen kapcsoltban álló, kisbirtokos, családi gazdálkodást folytató magyarországi paraszti társadalmat, fosztották meg azt földjétől, korábbi használt, kezelt természeti környezetétől. (A korábbi századok mulasztásaira még visszatérek.) A Szovjetuniónak nevezett világbirodalom hatalmát a politikai vezetés, az azt kiszolgáló érdekcsoportok éppen avval akarták biztosítani, elősegíteni, hogy a korábbi, az emberek szabadságát és méltányos egyenjogúságát sértő hibákra hivatkozva, egy új és méltányosabb társadalmi rendet, nagyobb szabadságot és egyenlő jogokat ígértek, és ennek alapján igyekeztek megsemmisíteni minden régebbi, kisebb és nagyobb közösséget, melyek az embereknek tartást, ellenálláshoz erőt adhattak volna. Az egyén korlátlan szabadságát hirdették meg, és támadtak minden hagyományos kapcsolatot elvben és gyakorlatban: a családot, a házaspári hűséget, a közösségeket teremtő egyházakat, vallási társulatokat, a nemzetet, az összes egyesületet, baráti kört, foglalkozás vagy hivatás alapján létrejött érdekképviseletet, szervezetet. Miért? A válasz a fentebb idézett néhány sor Kopp Mária könyvéből. Az emberi kapcsolatok kegyetlen rombolásához járult tehát a magyar

parasztság termelőszövetkezetekbe való kényszerítésével megvalósult földtől való megfosztása, vagyis a természettel való kapcsolatnak az erőszakos lerombolása. Ez sem most kezdődött, a XX. század derekán, csak radikálisan befejeződött. (Erre is kitérek még.) Ennek célja és lényege és eredménye is ugyanaz, ami az emberi kapcsolatok lerombolásával megvalósult: szorongóvá válás, egészségleromlás, a népesség fogyása gyermektelenség és kivándorlás következtében, ráadásul a termőföld vészes leromlása, pusztulása. A rendszerváltás ebben a tekintetben nem sokat változtatott meg. A hatalmi „elit" gondoskodott arról, hogy a kárpótlással a korábbi rendszerben jó helyzetbe került hatalommal rendelkező néhány haszonélvezője megszerezze magának a termőföldet is, nemcsak fillérekért a privatizált ipari üzemeket. Ez azért volt lehetséges többek közt, mert az Európai Unió Közös Agrárpolitikájában (KAP, bővebben TANKA 2011, 67) Magyarország területét eleve nagyüzemi, olcsó mezőgazdasági nyersanyagtermelésre szánták, szemben a nyugati, tizenöt alapító tagállam földjével, melyen „a családi gazdaság (viszonylagos tulajdonosi önállóságot fenntartó) modelljét" kívánják fenntartani. Ezzel – fél évszázad után – végre megszabadulhat a gazdagabb és műveltebb Nyugat a talajt súlyosan pusztító műtrágyaterheléstől, mégpedig úgy, hogy azt – károsító hatások tudományos ismerete ellenére – a keleti térség földhasználatára hárítja (TANKA 2011, 268). Már az Unióba belépésünk előtt világos lett, hogy az Unió agrártámogatása a kelet-európai belépők számára kevesebb, mint a nyugati országokban levő gazdaságoké. Ez 2012 májusában a nyugati szintnek csak 70%-a (és ezt hazai forrásból tilos kiegészítenünk), és ennek a támogatásnak a 90%-át nálunk legfeljebb az összes regisztrált termelő 5%-a, vagyis a legnagyobb tőkeerejű gazdaságok élvezi, miközben a fejlesztési és beruházási támogatásokból – az „életképes gazdaság törvényi méretküszöbe miatt…" – a gazdaságok 91%-a kiesik (TANKA, 2011, 133). Hozzá kell tennünk azt is, hogy 1990 után szinte a teljes élelmiszer-feldolgozó ipart felvásárolták a nyugati befektetők, és azokat nem korszerűsítették, hanem egyszerűen leállították. Így történt például a cukorgyárakkal is, melyekből egy dolgozik még hazánkban, osztrák tulajdonban, a kaposvári. A leállított cukorgyárak termelési kvótáját is eladták, ezzel szinte ingyen jutottak piachoz. Egyszerűen becsapták az eladósodott ország kormányát, melynek az ipar modernizációját ígérték. Ezzel hálálta meg Európa szerencsésebb és gazdagabb fele a magyaroknak azt a véráldozatát, melylyel megnyerték számára és az egész tőkés világnak a harmadik világháborút. Ez a rövid, vázlatos helyzetkép jól ábrázolja, hogy milyen szoros összefüggés van az ember és ember, valamint ember és természet kapcsolata közt. Ott pusztul a természeti környezet, ahol előtte megromlott ember és ember közt a méltányos kapcsolat, a szeretet.

Történelmünk során többször is előfordult ez a többrétű válság, mindannyiszor széttörve a nemzet egységét, tönkretéve a természeti környezetet, meggátolva az élet továbbadását, a népesség számbeli gyarapodását, s mindez a nemzet egy-egy sorsfordító katonai vereségét is előidézte. Sajnos történelem-tankönyveink szinte teljesen hallgatnak ezekről, elfedik ezeket a törvényszerű összefüggéseket. Vázlatosan tekintsük át a legfontosabbakat.

A 895–896-os honfoglalás után a magyar nép példátlan életerővel szállta meg a háborúkban megritkult népességű és elpusztult földű Kárpát-medencét és azon túl, a Bécsi medencét és a Morva mellékét is. Történelmi adatok és régészeti leletek egyaránt bizonyítják, hogy ellentétben a következetesen terjesztett hazugsággal, nem pusztították el az itt talált lakosságot, hogy a helyükre telepedjenek (ANDRÁSFALVY 2010, 5). A csa-

ládi gazdaságokból álló faluközösségek a természettel való együttműködéssel ma már szinte elképzelhetetlen gazdag életkörülményeket teremtettek a megtelepedést követő három évszázadban. A XIII. századra lélekszámban, műveltségben, gazdaságban és katonai hatalomban Európa régebbi királyságaihoz, Franciaországhoz és Angliához hasonlítható. Abban az időben Európa aranybányászatának 80 százalékát Magyarország adta, miközben az ezüst, réz, vas és sóbányászata is jelentős volt. A középkori, paraszti gazdálkodás a természeti környezet sokkal kiterjedtebb, sokoldalú kihasználását jelentette, nem korlátozódott a szántóföldi gabonatermesztésre és legeltető állattartásra. Egy-egy faluközösség határán belül mindenkinek joga volt a vadon termő növények gyűjtögetésére, melyekből kétszáznál is többet is ismerünk, ismertünk – derült ki egy most folyó kiterjedt vizsgálatból. Ezekből néhányat még most is fogyasztanak alkalmanként gyermekek, mások a régmúltban, ínséges időkben, nemegyszer több ezer ember életét menthették meg, de ma már nem is ismerjük (DÉNES A. Kézirat). Az erdő évszakonként változó haszonvételére, vadászatra, vad és oltott fák gyümölcsének, nedvének, tenyésztett és vad méhek mézének, bokrok, cserjék és még kisebb, bogyós termések (eper, áfonya, feketeszeder) rendszeres gyűjtésére, a háznál és a határban, irtásokon kialakított kertekben a zöldségek, gyógynövények, fűszerek termelésére és mindenféle állat legeltetésére, úgy, hogy az másoknak kárt nem okozhatott, minden faluközösségi tag jogosult volt. Az erdő nem vált el élesen a mezőtől. A fás legelőkben, gyótákban a lombtakarmánynak és a különböző makkoknak, vad gyümölcsöknek a mainál sokkal nagyobb volt a jelentősége. Az állatokat nem közös, nagy nyájakban legeltették a közösség pásztorai, erre csak a XVIII. században került sor ezt szorgalmazó, szigorú rendelkezések hatására, hanem minden család vagy több rokon család együtt, jószágaikat a gyermekekre vagy a nagyobbakat, legények őrzésére bízta. Berzsenyi Dániel „A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairúl" című tanulmányában így írt erről: „A magyar mezei polgár, mihelyt a fia a szűrt, tarisznyát és baltát elbírja, ökrésszé teszi azt. Az ökrészség pedig abban áll, hogy a gyermek az apja vagy gazdája ökreit éjjel-nappal szanaszét legelteti, s mikor csak szerét teheti, azokkal lopat, azaz mások rétjében és gabonájában ökreit jóltartja" (BERZSENYI 1955, 479). Vagyis behajtja állatait az erdőbe is, melynek az uraság általi elfoglalását évszázados gyakorlata igazságtalan megszakításának tart. A baltát pedig első sorban azért viszi magával, mert kedvenc állatainak azzal vág le leveles ágakat, másrészt e félig vadállatokkal szemben azzal védi magát. A föld népe, a lakósság több mint 90%-a, eredetileg egy egy nemzetséget is jelentő faluban lakott és annak határának sokoldalú haszonvételéből élt, nem szorult rá távolról hozott árúra, a vas és só kivételével. (Az, hogy régebben egy kis falu egyben egy nemzetséget is jelentett, fennmaradt az ország azon részében, ahol ez a kisfalus településhálózat túlélte a török hódoltság korát. Például a baranyai Hegyháton, ahol még a két világháború közt is a gyermekek minden faluban született idősebb nőt „néném"-nek, és minden faluba hozott asszonyt „ángyom"-nak szólítottak.) Legkorábbi birtokadomány-leveleink az adományba kapott földön lakó szolgáló népeket sorolják fel, hány család szőlőművest, lovászt, halászt, szántóvető családot kapott az egyházi vagy világi adománybirtokos. A királynak közvetlenül alárendelt szolgáló-népek falunevei is erről szólnak: Halászi, Lovász, Ebes, Vizslás, Hőgyész stb. (GYŐRFFY 1977, 237–240). Ha valamilyen terményből felesleg adódott, a kistájon belül közvetlen cserével elcserélték arra, amiből szűken voltak. Például egy vízmelléki falu halat vitt víztől távolabbi településre, elcserélte borért vagy búzáért, vagy dombvidékiek el-

cserélték a gyümölcsöt gabonafélékért. Ez a közvetlen csere is fennmaradt sok helyütt a XX. század közepéig. Nem volt árutermelés a későbbi értelemben, nem volt áruhalmozás, nem voltak kereskedők sem. Lényegében az ország önellátó falvakból, kistájakból állt, kiegészítve a legszükségesebb és hiányzó termények alkalmi cseréjével, a kijelölt, kiváltságot kapott vásárhelyeken és meghatározott napokon. Valószínű, hogy a helységnevekben erre a vásár-napra történt utalás (Hetvehely/Hétfőhely, Tardoskedd, Csíkszereda, Csütörtökhely, Nagyszombat).

A XIII. századra felfejlődött és meggazdagodott Magyarország egyre nagyobb hatalmat gyakorló főurai távoli országok és földrészek luxuscikkeire áhítozva felismerik, mennyire keresett a magyarországi marha a tőlünk Nyugatra levő országokban, ahol erre az időre egyre nagyobb mértékű, nagytáji munkamegosztás és árutermelés is kialakult. Szőlő és bortermelő, valamint különféle háziállatokat tenyésztő körzetek alakulnak ki, egyre nő az igény kényelmes, finomgyapjú és gyapot ruhára, távolkeleti porcelánra, déligyümölcsre, fűszerekre, indigóra stb. Az angliai „bekerítés" erről szól. Az angol földesúr egyszerűen elkergette jobbágyait földbirtokáról, mert a jobbágyoktól behajtott, kötelező terménytized és egyéb szolgáltatások nem jövedelmeztek neki annyit, mint amit e területek legeltetésre való fordításából, elsősorban a birkák gyapjából kaphatott. George Duby szerint akkor az angol erdők és lápok peremvidékén futott fel az állattartás az erdők és szántók rovására. Az Alpok oldalában megjelentek a Schweighofok, az Almok, a tehenészetek. A Fölközi-tenger mellékén, Ibériában, Itáliában, Szicíliában, Apuliában, Kelet-Európa síkjain, hasonlóan a Magyar Alföldhöz, az „árutermelő" nagyállattartás terjedt ki a földművelés és az erdős ligetek területeire. Nem történhetett ez itt nálunk sem erőszak nélkül, de hasonlóan a Földközi-tenger mellékéhez, e folyamat mikéntjéről, jogi lépéseiről, társadalmi következményeiről alig tudunk valamit (HOFER 2009, 51–61).

A magyar történeti és történeti-földrajzi irodalom pusztásodásnak nevezi azt a folyamatot, melynek során az Alföld sűrű településhálózata megritkult, és a falvak és egykori változatos, gazdag, kertes, szántóföldes, ligetes, halastavas határa fátlan, füves sztyeppévé, baromlegelővé alakult át. „A magyar agrárnépesség – hasonlóan a korabeli Európa más országaihoz – a mezőgazdasági árutermelés és értékesítés centrumaiba, az oppidumokba áramlott. Így a XV. században a falvak egész sora elnéptelenedett, a jobbágytelkek kb. 30–50%-a üresen állott… A mezővárosok (oppidumok) részleges autonómiája, vásártartási joga stb. vonzó volt a falusi jobbágyok számára" (FRISNYÁK 1992, 40). Aligha lehetett egy mezőváros annyira vonzó, hogy ezért a jobbágyok virágzó kis falvaikat önként elhagyták volna. Annál megdöbbentőbb, hogy a történeti-demográfiai vizsgálatok során Kubinyi András bebizonyította, hogy ezek a mezővárosok nem maradhattak volna fenn, ha távoli jobbágyfalvakból nem jöttek volna újabb és újabb bevándorlók a hiányzó népszaporulatot pótolva. A mezővárosok tehát életképtelenek voltak már abban a korban, ahogy Európa népessége is napjainkra rohamosan csökken, amióta a városlakók aránya a népességen belül meghaladta a 60, több helyen a 80%-ot is (KUBINYI 1997, 106). Csak sejthetjük a részletek ismerete hiányában, hogy a nagyállattartással összefüggő pusztásodás elindítója vagy velejárója az a „feudális anarchia" volt, mely még a XIII. század elején alakult ki. A földesurak valóságos hadjáratokat vezettek egymás ellen, talán éppen a marhalegelőkért, elpusztítva az ellenfél falvait is, s ez ellen a király sem tudott hatásosan fellépni. Szabó István, a magyar parasztság történetének egyik legjobb ismerője szerint e harcokban több ember pusztult el, mint a tatárjárásban. II. And-

rás idején már kibontakozott egyes kapzsi főurak viszálya, a királyi hatalom meggyengülése és birtokai egy részének elvesztése. (E kort jeleníti meg az irodalomban Bánk Bán tragédiája is.) IV. Béla próbált erélyesen fellépni és megfékezni a kiskirályokat, mire azok nagy része ellene fordult. Amint Tamás, spalatói esperes, a kor tanúja feljegyezte: Amikor Béla király a tatár veszedelem hírére körülhordoztatta a harcba hívó véres kardot, az urak nem nagyon mozdultak, sőt, mulatozva kívánták is a tatárok jöttét, hogy azok leckéztessék meg a felettük uralkodni, hatalmukat megfékezni kívánó királyt. Behívták Frigyes osztrák herceget, aki meggyilkoltatta Pesten a király leghűbb szövetségesét, a tatárok elől Magyarországra menekült kunok vezérét egész családjával. Ezután a kunok pusztítva elhagyták az országot. Azt hiszem, ha a kunok harcedzett könnyű lovassága ott lett volna Muhinál, az nem végződött volna számunkra olyan gyászosan. Más források is megerősítik azt, hogy ebben az időben a pártoskodó, kapzsi magyar urak miatt vesztettünk. Például az az angol utazó, aki ebbe az időben Batu kán kíséretében volt, és megírta azt, hogy amikor ez a belső viszály Batu tudomására jutott, csak azután indította el magyarországi hadjáratát, úgy biztatva embereit, hogy az Isten meghasonlott országnak győzelmet nem adhat. A történészek egy része az Alföld pusztásodását éppen a tatároknak tulajdonították, mások, így például Szekfű Gyula, a törököknek. A pusztásodás mindkét formája: a kis falvak eltűnése és helyükön a nagyhatárú mezővárosok megjelenése, valamint az egykori gazdagabb fás, ligetes, kulturtáji természeti környezet fátlan pusztasággá való átalakulása mindenképpen már korábban megindult, mint ahogy ezt eddig hittük. (Debrecen határán egykor mintegy 30 falu osztozott, egyedül a Hortobágy területén is megközelítőleg egy tucat, melyeknek pontos helyét még ma is megtalálhatjuk, az elpusztult földházak helyét jelző kis emelkedésekkel. Magam is láttam ezeket, amikor Gunda Béla professzorral bejártuk a Hortobágy egy részét.) Az elpusztult alföldi falvak létét hiteles oklevelek és régészeti leletek is igazolják. A török nem volt érdekelve az elfoglalt területek elpusztításában. A hódoltság idején is virágzó nyugati marhaexport vámjövedelmeiből a török is részesült.

Összefoglalhatjuk: A magyarság honfoglalás utáni példátlan gyors gazdasági megerősödését, létszámának felfutását a gazdag természeti környezet sokoldalú kihasználásának köszönheti, mely kis faluközösségekbe tömörült, családi gazdaságokban történt. Mind a falusi földközösségekben, mind a már rétegzett társadalmú államban gondosan kimunkált szokásrend biztosította minden tagnak egyenlő vagy méltányos jogait a javak élvezetében, a kölcsönös kapcsolatokban. Ezt a harmóniát sértette meg egy törpe kisebbség korlátlan önzése és kapzsisága, amelynek számára a nemzet, az egész érdeke már semmit sem jelentett. Ennek következménye volt a társadalom meghasonlása, a népesség drámai fogyása, a természeti táj pusztulása és a nemzet katonai veresége. A feudális anarchiával lehetővé vált pusztásodást és társadalmi következményeit visszafordítani nem lehetett, de úgy tűnik, enyhült egy ideig. Ennek legfényesebb bizonysága 1456, amikor ez a megcsalt, megkeserített parasztnép szívében még élő, a nagyobb, a nemzeti közösséghez tartozási érzés legyőzte a csalódottságát, és rosszul felfegyverkezve is, óriási emberáldozattal, megverte és megfutamította az akkori idők legnagyobb hadseregét, II. Mohamed szultán Bizáncot is megbuktató katonáit. A török akkor egész Európa meghódítására indult, nem csak Magyarország ellen, német és francia tüzérség támogatásával. A nándorfehérvári diadal fél évszázadra visszavetette az Oszmán Birodalom erejét, és utána Igazságos Mátyás király kora, új, reményteljes felemelkedést ígért. Amikor 58 évvel ké-

sőbb a török, újra megerősödve, támadásra készülődött, a pártoskodásban megosztott magyar urak vezetőinek egy része jól látta, hogy a nemesség banderiális katonai ereje nem tudja megvédeni az országot. Emlékezve a nándorfehérvári példára, és bízva a pápa által is szorgalmazott és támogatott európai segítségben, Bakócz Tamás érsek, Magyarország prímása újra keresztes háborút hirdetett. Az egyház, különösen a jobbágyság körében tevékenykedő pálos és ferences szerzetesek, lelkes toborzó munkájának köszönhetően rövid idő alatt százezres tömegben gyűltek össze Rákos mezején, és Bakócz személyesen adta át a székely Dózsa Györgynek a vezéri kardot. A hatalmas tömeg hamarosan meg is indult Dél felé, megerősítve a szerb Sziljanovics csapataival, amikor a nagyurak egy része, kapzsiságában teljesen megfeledkezve az ország érdekeiről, megkísérelte megakadályozni jobbágyainak csatlakozását a sereghez. Attól tartottak, hogy a közelmúltban hozott, a jobbágyok jogait tovább csorbító törvények miatt a felfegyverzett parasztok esetleg uraik ellen is fordulhatnak, valamint arra is hivatkoztak, hogy a közelgő aratási munkákhoz nem lesz elég munkáskéz a földeken. Ahol rendelkezéseik ellenére mégis megindultak a parasztok, embereikkel elfogták engedetlen jobbágyaikat, bántalmazták, kiherélték, családjaikon is bosszút álltak, amint arról a kortársak beszámoltak. A kereszteseket nem szervezték meg katonailag, nem kaptak zsoldot, és ellátásukról sem gondoskodtak, majd rábírták Bakócz Tamást, hogy hirdesse ki a sereg feloszlatását, és egyházi átokkal sújtsa az engedetleneket. A paraszthadat azonban már nem lehetett megállítani. A jól felfegyverzett nemesi csapatok megtámadtak azt, de kezdeti sikerük után a győzelmüket ünneplő urakat meglepték a kurucok (mert a magyar néphagyományban kurucnak nevezték a kereszteseket), és vezetőiknek sem kegyelmeztek, és Temesvár felé vonultukban megtámadták a földesurak raktárait és jószágait, hogy kenyérhez, élelemhez jussanak. Sikerült azonban az uraknak rábírni a kezdetben a kurucokat támogató Sziljanovicsot és csapatát arra, hogy támadja meg a paraszthadat önként kísérő, azt étellel ellátni igyekvő asszonyok táborát Hájszentlőrincen. A szerbek a védtelen kísérőket lemészárolták, és a mezővárost fölégetve szinte eltörölték azt a föld színéről. Ismerjük, végül Dózsa szervezetlen és rosszul felfegyverezett seregét a végekről hazarendelt hadsereg Szapolyai vezetésével legyőzte, és Dózsa Györgyöt vezéreivel, köztük több szerzetessel, kegyetlenül kivégezte. Az ezt követő bosszúban több tízezer jobbágyot öltek meg az urak. Ha ezekből csak néhány ezer ott lehetett volna tizenkét évvel később Mohácsnál, nem győzhetett volna Szulejmán serege. De még nagyobb volt ennél az a kár, amelyet Werbőczi megfogalmazott törvénykönyve okozott a magyarságnak, mellyel nemcsak kegyetlen bosszút állt a hazájuk oltalmában életüket feláldozni kész jobbágyságon, hanem kirekesztette a népet a magyar nemzetből. A jobbágyokra és összes ivadékaikra kiterjeszti a hűtlenségben való vétkességet, és annak alapján ivadékaikat is szabadságuk elvesztésére, földesuraik föltétlen és örökös szolgálására, valamint birtokképtelenségre marasztalja. „A honfoglalók utódai a magyar nemesek, a köznép az itt talált és fegyverrel meghódított népek fiaiból áll, akiket a rabszolgaságból később jobbágyságra emeltek.” (Ezt az alapelvet még a XIX. század közepén is tanították az iskolákban.) Ez a megosztó törvény és ebből eredeztethető közgondolkodás akadályozta meg a magyar társadalom egészséges fejlődését európai minták követésében, akadályozta meg többek közt a föld igazságosabb birtoklását az ezt szolgáló földbirtok-rendezések és földreformok során: 1767, 1848, 1920 és 1990-ben. Mivel minderről hallgatnak, vagy csak részlegesen számolnak be a történelemkönyvek, és legfőképpen a tankönyvek, ideje len-

ne már tiszte vizet önteni a pohárba. (Az 1896-ban megjelent *Magyar Nemzet Története* például még kitér a Dózsa vezette keresztes hadat ért támadásokra, és a fellázadásához vezető körülményekre, de ugyanabban az időben országosan használt történelem-tankönyvek már csak röviden azt írták: „A törökök elleni keresztes hadjárat indítása végett parasztok- s kalandorokból álló csapatok gyülekeztek… és Dózsa György vezérlete alatt egyesültek. De a keresztesek királyuknak kiáltották ki Dózsát, s az urakat (földbirtokosokat) támadták meg, raboltak, gyilkoltak…" (Szilágyi szerk. 1896, IV. k., 402–403, DÉLVIDÉKI 2002, 19, ANDRÁSFALVY 2010a, 5).

A pusztásodás tehát az első nagyobb és történelmünket századokra meghatározó folyamata, egy hatalmon levő kisebbség kapzsiságának a tájképben is jelentkező első eredménye, mely végzetesen megosztotta nemzetünket. Az ebből következő szemlélet alapján születik meg az 1767-es „úrbéri rendezés", mely lényegében szentesíti földesurak majorsági gazdálkodásához szükséges föld kisajátítását. A XIII–XIV. században nagy jövedelmet hozott marhaexport után a kenyérgabona vált Nyugaton a legkeresettebb árurá. A jobbágyok tizedéből kapott, minőségében változó, mennyiségében kevés búza exportálása nehézkes volt. Két egymással összefüggő kérdést kellett a földbirtokosoknak megoldaniuk. Egyrészt ki kellett alakítaniuk majorsági gazdálkodásukat, nagykiterjedésű, nem jobbágytelkekre felosztott, hanem házi kezelésbe vett földre volt szükségük, melyet nincstelen, kisigényű zsellérek, földdel nem rendelkező cselédek művelnek meg, és melynek egész termése a földesúré lett. A cselédek lényegében csak megélhetésükhöz legszükségesebb élelmet, konvenciót, kertet és tehéntartás lehetőségét kapták, és egy helyiségből álló lakást. De a magyar törvények szigorúan védték a jobbágy telkét, azt a földesúr alapos indokok nélkül el nem vehette. Csak a telkekre fel nem osztott, mezőgazdasági művelés alá nem vett, a jobbágyok közös használatában levő erdők és ártéri legelők megszerzésére volt lehetőség a jobbágytelket védő törvény megsértése nélkül. A legcéltudatosabb, „korszerűen" gazdálkodó földesurak először az erdőkhöz nyúltak, ahol azok területének felszíni viszonyai nem akadályozták meg a szántást, a földművelést. Az erdők kisajátítása, a jobbágyok kizárása az erdők használatából nagy ellenállásba ütközött. Például a Festeticsek csurgai uradalmában a jobbágyok nem voltak hajlandók kivonulni erdejükből, mire a földesúr katonai segítséggel elfogta a fellázadt jobbágyok vezetőit, és pallosjoga alapján Csurgó főterén lefejeztette őket 1747-ben. Az erdő volt ugyanis a jobbágyi állattartásnak az alapja, nemcsak nálunk, hanem az ókortól kezdve a XVIII. század végéig Európa nagy részén és napjainkban is Skandináviában és az Alpokban. Ez a régi fajta gazdagságban, biodiverzitásban értékes erdő megjelenésében, képében nagyon különbözött a mai faárutermő erdők látványától, melyekben lehetőség szerint egy azonos korú keményfa fajta uralkodik, elenyésző aljnövényzettel és bokorszinttel. Európa nagy részén a több évszázados, általános gyakorlat az volt, hogy a téli takarmányozásra nyár végén levágott lombos ágakról a tél folyamán rágták le a marhák, lovak, juhok a leveleket és fogyasztható ágvégeket, kérget, és ezeket az ágakat használták tüzelőül télen a házakban. A régi erdő jobban hasonlított a mai angolparkhoz, melynek gazdasági formáját a német Anger, a svéd änge-t a nagy botanikus, Linné is megcsodálta Gotland szigetén jártában (TRIER 1963, 23–26). Mária Terézia 1767-es úrbéri rendezése, melynek jobbágyvédő szándékát hangsúlyozza a történelem, lényegében tényleg szabályozta és korlátozta a jobbágyterhek nagyságát, ugyanakkor törvényesítette a közös területek kisajátítását azzal, hogy meghatározta annak mértékét. Ennek

a lényege az volt, hogy a jobbágyok a megművelt, vagyis jobbágytelkekre felosztott föld területének nagysága után részesültek az erdőkből és árterületekből. Például úgy, hogy ha egy falu 10 jobbágytelekkel rendelkezett telkenként 24 hold földdel, úgy ez a falu telkenként 2 hold erdőt, összesen 20 hold erdőt kapott közös használatra, ami ezen a 20 holdon felül volt, az a földesúr kizárólagos használatába került, s ebből kitiltott minden jobbágyi haszonvételt. Hasonlóan jártak el a jobbágyok közös használatában levő árterületekkel. Ebből is csak a megművelt föld arányában részesülhettek a jobbágyok, ami azon felül volt, a földesúr birtokába került korlátlanul. Ha ezt az árterületet valami módon megmentette az évenkénti elárasztástól, akkor azt felszánthatta, és megpróbált azon gabonát termelni. Éppen azok a falvak jártak legrosszabbul, melyek az ártérből éltek, és csak kevés szántóföldjük volt az ártérből kiemelkedő hátakon, ormányokon. Például az Ormánság népe, mely a Dráva síkján gazdálkodott, melyben áradások alkalmával igen sok halat fogtak, egyébként az gazdag téli legelőül szolgált lovaknak, marháknak, sertéseknek és juhoknak. Az ártér magasabb szintjein igen sok gyümölcsük termett, az állatok téli szállásainak jól trágyázott karámjaiban, melyeket a víz nem öntött el, nyáron át kertészkedtek, méheket tartottak. A ligetek faanyagát, gyékényét, nádját feldolgozták, és messze vidékeken is árulták a szivárított (szárított) hallal, mézzel, viasszal együtt. Sok és értékes táplálékot jelentett tavasszal a vízimadarak tojásainak gyűjtése, a fumonyászás, valamint más, különféle vízi madarak befogása, felnevelése és értékesítése (daru, kócsag, vadliba), amint erről több külföldi utazó bámulattal számol be. Ennek a sokoldalú, magas színvonalú gazdálkodásnak köszönhető, hogy az Ormánság még a török hódoltság idején és ellenére is a magyar népterület egyik legműveltebb, legiskolázottabb, egészséges és életerős népcsoportja volt, mely népfeleslegének kirajzásaival fenntartotta többek közt a Duna–Tisza köze mezővárosainak magyar népét. (Az 1690-ben itt megejtett összeírás szerint több kiskunsági mezőváros népének csaknem fele-harmada baranyainak vallotta magát.) Az 1767-es úrbéri rendezés során az ormánysági nép és a hozzá hasonlóan a gazdag ártérből élő, Duna és Tisza menti népcsoport elvesztette gazdag természeti környezete sokoldalú kihasználásának lehetőségét. Kevés szántója után egészen kevés árterületet kapott közös használatra. Kis Géza, az ormánsági Kákics lelkésze, népének sorsáról 1937-ben írt könyvében meggyőző adatokkal és költői szépséggel írja meg szeretett népének öngyilkosságát, bebizonyítva azt, hogy a természettel való kapcsolat létfontosságú. (Ezután több mint fél évszázad múltán jelenik meg majd a nemzetközi ökológiai szakirodalomban a biofilia fogalma – KIS 1937, GOWDY 2004, 59). A földesurak így megszerzett ártéri birtokaikat már a XVIII. század folyamán az ármentesítések segítségével kívánták bevonni majorsági gabonatermesztésükbe. Látjuk, a földesurak voltak az ármentesítésekben leginkább érdekeltek. Egyrészt gabonatermő földek kialakításában, másrészt a gabona szállítására alkalmas viziutak létesítésében. Krieger Sámuel tervezete szerint hatalmas, az egész Kárpát-medencét behálózó víziút-rendszer lényegét legjellemzőbben a Balaton rendezési terve mutatja. E tervezet szerint a Balaton hatalmas területe mind gabonatermő-földdé vált volna, csak egy keskeny hajózó csatorna maradt volna meg belőle, melyen a Tisza–Duna-csatornán, majd a Sión felvontatott gabonaszállító hajók elérték volna a Zalát, azon fel a Murát, s végül Grázott köthettek volna ki. A Fertő-tóra is hasonlót terveztek. A megépült Hanság-csatorna kiszárította a Hanság számos soproni, mosoni, győri jobbágyfalu sok ezer barmának téli legelőül szolgáló ártéri rétjeit, mely a herceg Esterházy család majorsági földje lett, mintegy százezer hold

egy tagban. A „vízrendezések” és az 1767-es úrbéri törvény így függ össze szorosan, így együtt mondtak halálos ítéletet az életgazdag környezetet legjobban kihasználó, legműveltebb és legegészségesebb magyar parasztságra. Az Ormánság és az ugyancsak a töltésezés ellen fellépő, művelt és gazdag sárközi nép így lett az öngyilkos magyar egykézés jelképévé, máig.

Az 1767-es úrbéri törvénnyel születik meg a magyar nagybirtok, Európa egyik legtorzabb földbirtokszerkezete, melyet csak az 1945-ös földreform számolt fel. Ugyanis 1750 körül a földbirtokosok majorsági földje országosan még csak mintegy 5%-át tette ki az összes megművelt szántóknak, a többi jobbágykézen volt még a legfejlettebb uradalmakban is. Az 1767-es úrbérrendezés, valamint ármentesítések következtében az 1790-es évekre a földesurak cselédekkel megművelt majorsági földje egyes megyékben meghaladta az összes szántóföldek 25–30%-át is, míg az erdők 90%-a, a kaszálók, rétek, legelők 50%-a földesúr kizárólagos használatába került (ifj. BARTA 1996). Ez a birtokszerkezet meghatározta az egész nemzet életét, amint ezt egy jó szemű bajor mezőgazda Magyarország mezőgazdaságáról 1867-ben megjelent könyvében találóan megfogalmazta. „Magyarország az átmenet nélküli ellentétek országa. Vagy széttagolt parasztbirtok, vagy hercegségi birtokok színhelye. A középbirtok gyenge vagy hiányzik… Az érdekek közelítése ezáltal nagyon megnehezül. Hiányzik a középvezető. Az alsóbb néprétegek tettereje és szorgalma nem érvényesül. A műveltség és tehetség hatalma nem tör át ezen a távolságon. Mindegyik egyedül magára van utalva. Hiányzik egymás kölcsönös támogatása (DITZ 1993, 65).

A XVIII. század közepén megkezdett árvízvédelmi munkák a szükséges mérnöki számítások, például a várható ár víztömegének nagyságát illetően, és tapasztalatok nélkül folytak. Például a Duna Tolna megyei szakaszán, a Sárközben az árvíz elleni védtöltést közvetlen a folyamot kísérő övzátonyon, vagy ahogy itt nevezik, a „háton”, emeltették fel a megye távoli községeiből odarendelt robotosokkal. A sárköziek hiába tiltakoztak a gátak emelése ellen, bizonygatván, hogy ők, akik itt élnek nemzedékek óta jól tudják, a gátak nem tudják megakadályozni a víz kiöntését, különben is a víz kiáradására nekik nagy szükségük van. A most felemelt gátak azonban meg fogják akadályozni a kiáradt víz visszafolyását apadáskor, ez pedig nekik nagy kárt, nyomorúságukat fogja okozni. Hiába írták könyörgő levelüket a decsi, nyéki és pilisi „szegények” (értsd jobbágyok), a gátakat megépítették, melyeket a következő év első tavaszi áradása elmosott, és valóban csak arra volt jó, hogy a kiáradt víz visszatérését megakadályozza. Fennmaradt az a levél is, melyben azért könyörögnek, hogy engedjék meg legalább, hogy a vizet visszatartó gátszakaszt megnyissák az árvíz levezetésére, hogy legelőik, rétjeik posvánnyá ne változzanak (ANDRÁSFAVY 2007, 158–161). Úgy látszik, hogy ezzel évtizedekre meg is szakadt a Duna gátjainak építése, melyhez pontosabb számításokkal előkészítve csak mintegy 60–70 évvel később fogtak megint hozzá, Vásárhelyi Pál vezette mérnökök irányításával, itt és a Tiszán egyszerre. Az új tervezet szerint a folyókat, főként a Tisza folyását számos kanyar átvágásával lerövidítették, és a gátakat a folyó medrétől távolabb, széles hullámteret hagyva építették meg. Itt, a Sárközben az új gátak a régi maradványaitól nyugatra, több száz méterrel távolabb épültek fel, és az itteni, a Duna mentének egyik legszélesebb hullámterében találjuk ma a Duna–Dráva Nemzeti Park gemenci vadrezervátumát. Ennek az volt az oka, hogy az új gátak építését a Kalocsai Érsekség csak területének birtokhatárán engedte meg. A Tiszán a csaknem felére lerövidített meder

esése és ezzel a benne folyó víz sebessége megnőtt, és ez elmélyítette a meder alját, és ezért kisvíz idején a folyó jelentősen csökkentette a környezet talajvizét. Ugyanakkor árvíz idején a hullámtérben évenként nagy mennyiségű hordalék ülepedett le, és ez fokozatosan csökkentette a hullámtér vízbefogadó képességét. Napjainkra ennek az lett a következménye, hogy az árvizek befogadására állandóan emelni kell a gátakat, a hullámtér kotrása ugyanis szinte lehetetlen. A folyamba igyekvő kisebb vízfolyások és a mentett oldalon esett csapadék vizét, az ún. belvizeket már csak szivattyúk segítségével lehet átemelni a gátak közt a sokkal magasabban folyó Tiszába, ami jelentős energiát vesz igénybe. Az árvíz egyre magasabb gátak átszakadásával egyre növekvő veszélyt jelent, ugyanakkor a töltések állandó emelése és a szivattyúzás, valamint az árvízi készenlét biztosítása évenként egyre nagyobb költséggel terheli az államháztartást. Az árvízvédelem költségei ugyanis sokkal magasabbak, mint az a „haszon", ami az árvíztől megmentett területen elérhető. A már idézett bajor mezőgazda ezt is világosan látta annak idején. „A Tisza szabályozása 1846 óta folyik… E nagy munka közvetlen eredményeként több mint 200 négyzetmérföldet mentesített az elárasztástól. De úgy tetszik, egyoldalúan csak a megnyert négyzetmérföldeket veszik számításba. A talajt a víz lecsapolásával nem javították, hanem rontották. Ezt csak későn látták be. Ismerték a víz átkát, de áldását csak a víz hiányából ismerték meg. Sok szántóföld a lecsapolást követően terméketlenné lett… a víz mind mélyebbre süllyedt a talajban, és a legtöbb helyen a kutakat több öllel kellett mélyíteni, hogy elég vizet találjanak…" (DITZ 1993, 26–27. Részletesebben lásd még MOLNÁR 2011).

Az árvízvédelmi munkákat, a vízrendezéseket ma is még „második honfoglalásnak" nevezi nem egy történelmi munka, mert az Alföld földművelésre alkalmas területe jó egyharmadával megnövekedett. Ez a növekedés nagyobb részben a földesurak majorsági gazdálkodását és jövedelmét gyarapította. Hogy a megszüntetett ártéri területeken a vízrendezések előtt hány kis földű vagy fölnélküli család élt meg, arra vonatkozóan még senki nem végzett kutatásokat és számításokat, bár a különféle hasznosítható növényi termények, nyersanyagok, különféle prémes állatok, madarak, halak, csíkok, teknősök stb. gyűjtögetéséről, vadászatáról, a pákászok tevékenységéről számos tanulmány készült a múltban. A ártérből élőket először közvetve az 1767-es úrbéri rendezés, majd közvetlenül az ártér szántókká való átalakítása súlyosan érintette. A kicsi telekrésszel vagy telki földdel egyáltalán nem rendelkező, de a falu közösen használt erdeiben és árterületén megélhetést találó faluközösségi tagok, zsellérek uradalmi cselédekké, a vízrendezések bérmunkásává, kubikosokká, majd ide-oda hányódó nincstelen napszámosokká, Amerikába kivándorló hazátlanokká lettek. Végre 2002-ben a szarvasi Tessedik Sámuel Főiskola környezetgazdálkodási tanszékének vezetője, Oláh János vállalkozott arra, hogy összemérje egy hektár szántóföldön termelt búza és ugyanakkora árterületen elérhető növényi vagy állati termék értékét az 1999. évi felvásárlási átlagárak alapján. Az ártéren elérhető jövedelem az azon hizlalt állatok esetében legalább kétszerese a szántóföldön termelt búza árának, az ott kialakított halastóval, a hal árával háromszoros, a dió, szilva és alma termelésével pedig a búza árának tízszeresét lehet elérni (OLÁH 2002a, 44). Emellett a szántóföld az egykori ártérben állandóan veszélyben van. A víz elöntheti, vagy éppen a vízhiány miatt kiszáradhat. Oláh János arra is felhívja a figyelmet egy másik cikkében, hogy a Tiszán árvíz, ill. magas vízszintnél több ezer tonna műtrágyaértékű tápanyag kerül a Fekete-tengerbe, amelynek nagyobb része régen a kiáradásokkal termé-

kenyítette a Magyar Alföldet (OLÁH 2002b). Ennél meggyőzőbb bizonyítékot alig találhatunk arra, hogy ha egy törpe kisebbség kisajátítja a természeti környezetet, akkor nemcsak az emberi közösség az egyéntől a nemzetig kerül veszélyes állapotba, hanem a természeti környezet is súlyosan károsodik.

A Kárpát-medencében az Alföld pusztásodása és a vízrendezések okozta felszíni változások és az életgazdagság látható károsodása mellett az erdélyi Mezőség is hasonló pusztulásról mutat megdöbbentő képet. Mezőségnek nevezzük az Erdélyi-medence közepén levő kopár, fátlan, dombos tájat. A XVI. és XVII. századi leírások még Erdély Aranykertjének nevezték e vidéket. Kétségtelen, hogy e táj pusztulásához nagyban hozzájárultak a krimi tatárok egészen a XVIII. század elejéig megismételt kegyetlen betörései, de ezek egyedül nem alakíthatták volna át ennyire a táj képét. A ma is kopár, suvadásos, meredek, juhokkal legeltetett löszdombok ilyen és hasonló neveket viselnek: Királyerdő, Kőröserdő, Haraszt, Sombokor, Ágaserdő, Gyertyános stb. Az egykori mezőségi halastavak világának teljes feltérképezésére már a XX. század elején Sztripszky Hiador vállalkozott, s adatait kiegészítve mintegy 70 halastóról tudunk (SZTRIPSZKY 1908). Ezek a mesterséges, duzzasztott tavak nemcsak a táj vízellátását biztosították e vízszegény környezetben, hanem gazdag halállományukkal a népesség ellátását is szolgálták, és gátjaik zsilipjeinél malmokat működtettek. Fenntartásuk azonban állandó és folyamatos karbantartást, gondviselést igényelt (TONK 2000, 152). A táj pusztulásának története máig hiányos, mert kényes kérdést érint. Például máig nem figyeltek fel Berlász Jenőnek, a Bécsi Staatsarhivban felfedezett és 1939-ben kivonatosan ismertetett, 1768-ból származó, német nyelvű feliratára, melyben a magát meg nem nevező szerző a Bécsi Udvart figyelmezteti arra, hogy Erdély nagy veszélyben van, mert a magyar és német földesurak elkergetik a magyar és székely jobbágyaikat, és helyükre románokat telepítenek. Vannak falvak – olvashatjuk ebben –, amelyekben 40–50 évvel ezelőtt még csak magyarok laktak, de most már fele részben oláh. Ha ez a folyamat továbbra is így halad, lassanként kipusztul Erdélyből az ország tulajdonképpeni törzslakossága (BERLÁSZ 2010, 27–28). Pontosan az történt, ami Angliában néhány évszázaddal korábban. A sokoldalúan, kertszerűen használt, halastavakkal, gyümölcsfás erdőkkel gazdag tájból a földesuraknak a tizedből nem jutott elég a meggazdagodáshoz, több profitot remélhetett a gyapjúval adózó románoktól, ha azokat hívja be a magyarok helyére. A földesurak másik indítéka, melyet az emlékirat említ, az volt, hogy a magyar jobbágyok jól ismerik jogaikat, és minden túlkapás, törvénytelen zsarolás és többletadózás ellen felsőbb fórumokhoz fordulnak, amit a románok már a nyelvi nehézségek miatt sem tudnak megtenni. (Megjegyzem, Erdély a XVIII. században külön tartományként nem tartozott a Magyar Királysághoz, így itt nem voltak érvényesek a jobbágyvédő törvények sem. A földesurak e lakosságcseréjéről Wass Albert is írt. TONK 2000, 142–155.)

A magyar reformkorban láthatóan megkezdődött a magyar nép méltatlan megvetettségének, nemzetből való kirekesztésének felismerése, és e gondolkodás, a nemzet megosztottságának megszüntetésére való törekvést, a néphagyomány, a népköltészet értékelése és a nemzethaláltól való félelem segítette, lelkesítette. Kölcsey, Széchenyi, Arany, Petőfi és Táncsics őszinte lelkesedése azonban kevésnek bizonyult ahhoz, hogy a néphagyomány, a népköltészet értékelésénél túl ez a gondolkodás a törvénykezés, a társadalompolitika síkján is változást hozzon. Az 1848-as jobbágyfelszabadítás lényegében csak a telkes jobbágyok szabadságát adta vissza, és adott egy polgári fejlődéshez szükséges

földtulajdont, az 1767-os úrbéri rendezéssel létrejött nagybirtokok cseléd ségének és ugyancsak a rendezés folytán nincstelenné vált egykori zsellérek sorsán nem sokat változtatott, nem adta vissza a kisajátított erdőket és réteket. Meggyőződésem, hogy ez is hozzájárult a szabadságharc bukásához. Az 1867-es kiegyezés pedig nemcsak a halálraítélt Habsburg Birodalomhoz kötötte végzetesen a magyarságot, hanem megakadályozta azt is, hogy a társadalmi reformok hajtóereje a nemzeti érzés maradjon. Sőt, a nagybirtokos kisebbség Európában máshol példátlan előnyökhöz jutott, és a továbbiakban is megakadályozta a földreformot, a nép polgári felemelkedését igazságosabb társadalmi viszonyok megteremtésével. Például folytatta a nagybirtok terjeszkedését az egykori faluközösség szegényebb részének rovására, például Erdélyben az „arányosítás" és tagosítás végrehajtásával 1871-ben. Az arányosítás elvi alapja kísértetiesen hasonló volt az 1767-es úrbéri rendezéshez: a közösen használt havasi legelőket és erdőket úgy osztották fel, hogy minden birtokos a völgyekben levő földek és rétek arányában részesült a havasokból. Akinek több szántója volt lenn, az többet kapott a havasból, akinek kevés, az alig néhány ölet, azt is a havas legtávolabbi, legrosszabb részén. Az arányosítás ismertetését nem találjuk meg az összefoglaló történeti kézikönyvekben, vagy szinte érthetetlenné eltorzítva. A kérdésről egy sepsiszentgyörgyi tanár írt 1903-ban egy megdöbbentő könyvecskét *A székely kivándorlás* címmel. A lényege röviden: „…a székelyföldi havasok és az ott lévő, nem egyesek által létesített s nem magánbirtok számba menő legelők mindig az egész székely nemzet közös birtokát képezték, a községek csak kezelői. gondozói lévén a határukba eső havasi erdőségeknek és legelőknek. A község minden székely birtokosa – és más, mint székely, nem is lehetett birtokos – szabadon használhatta a közös erdőt és legelőt, tekintet nélkül arra, hogy mennyi szántója vagy kaszálója van. Mindenki hordott az erdőből annyi fát, amennyit tetszett, legeltetett annyi marhát, amennyit tudott, élvezhette az erdő gyümölcseit, amint jólesett […] a legszegényebbeknek is az erdő- és legelőbirtok legvégső szükségben mentsvára lehetett: hordott onnan magának tűzi- és épületfát, amennyit kellett, font az erdő vesszejéből seprűt, készített fájából lécet, deszkát, létrát, mindennemű faedényt, boronát, ekét stb., és ezeknek árából éldegélt – míg a család gyöngébb tagjai epret, málnát, kokojzát (áfonyát), szedret, vackort, vadalmát, fenyőmagot, gombát szedegettek, vagy szurkot gyűjtögettek, és ekként maguk részéről hozzájárulhattak a család fenntartásához. Ettől most mind elesnek… a birtoktalanokat és kisbirtokosokat, aminőkből áll a székely nemzet zöme, megfosztja bár csekély, de biztos jövedelmi forrásától. A kisbirtokos az őreá eső havas- vagy legelőrészt rendesen ki sem tudja használni, de gyakran megesik, hogy arányrészéhez hozzá sem képes férni. A székely köznép arra a meggyőződésre kezd ébredni, hogy az egész tagosítást és arányosítást az ő vesztére találták ki…" Az arányosítással és tagosítás végrehajtásával keletkezett mérnöki költségeket egyenlő arányban osztották el, ugyanannyit fizetett az aki néhány ölnyi erdőrészt kapott, mint az, aki több száz holdat (SIMÓN 1903, 66–67). Az „arányosítás" következményei is kísértetiesen hasonlítanak az 1767-es úrbéri rendezés hatásához. Az „élőföldből" való kisemmizés százezreknek változatta meg kényszerűen az életét, és lett a kivándorlás vagy a születéskorlátozás, az egykézés legfőbb oka. A Székelyföld katolikus részén, Csíkban és Háromszékben az eladósodott székely kisember a kivándorlást választotta. Amikor a hitelező magyar bankok elárverezték házát, ugyan hová mehetett volna új életet kezdeni? Romániában tárt karokkal várták a szorgalmas, ügyes székely bevándorlókat. A XIX. és XX. század fordulóján mintegy 250 000 székely

kivándorló élt Romániában, nem számolva a lassan elrománosodó, korábbi, a XVIII. század közepétől kivándoroltakat és utódaikat. Az arányosítási törvény meghozatala utáni évben alapította meg az erdélyi és bukaresti román hazafias értelmiség az Albina Bankot, mely minden románnak, aki Erdélyben magyar ingatlant kívánt vásárolni, kamatmentes kölcsönt adott. Az Albina következő 40 évben Erdélyben 152 fiókot nyitott, évenként átlag 20 000 holdat vásárolva össze a hitelüket fizetni nem tudó magyaroktól (ANDRÁSFALVY 2004, 132–136, MÁLNÁSI, 1959, 129). A XVIII. század közepén felerősödő székely kivándorlás kérdésével meglepően nem foglalkozik történetírásunk, sőt, mintha tudatosan elhallgatná, ezért nem csodálkozhatunk azon, hogy történelmi tudatunkból is hiányzik. Asztalos Miklós *A történeti Erdély* (1936) című művében ennyit olvashatunk: „A szabadságharc után az volt a helyzet, hogy a jobbágyok egykori jobbágybirtokaikat minden úrbéri szolgálat és tizedfizetés nélkül sajátjuk gyanánt birtokolták, s a földesurak minden kárpótlás nélkül vesztették el az úrbéri szolgáltatást és a tizedet is… Mivel a Székelyföldön alig volt jobbágybirtok, ennek a hatalmas földterületnek mintegy 80%-a az oláhok kezére jutott. Ezzel egyszerre oláh kézre jutott az ősi magyar birtokok legnagyobb része. Megindult egy erős oláh kisgazda-társadalom kialakulása s ezzel párhuzamosan a magyar közép- és nagybirtok széttöredezése." Megdöbbenéssel olvasom újra és újra ezeket a sorokat. Elsősorban úgy érzem, hogy itt valami hiányzik, innen kitöröltek néhány mondatot. Hogy következhet abból, hogy „mivel a Székelyföldön alig volt jobbágybirtok, ennek a hatalmas földterületnek mintegy 80%-a az oláhok kezére jutott?" Ez így képtelenség (ASZTALOS 1936, 340–341). Az 1986-ban megjelent *Erdély története* említi a székely kérdést és az elvándorlást a XIX–XX. századforduló körül, és hozzáteszi, „az elvándorlás nemcsak az erdélyiek, hanem az egész egykorú ország lelkiismereti problémája is maradt, melynek megoldására az adott struktúrában nem álltak rendelkezésre elégséges eszközök" (SZÁSZ 1986, 1640). Szándékosságot gyanítok, miután véletlen észrevettem, hogy Mikszáth Kálmán egyik híres karcolatában, „A pénzügyminiszter reggelizik" címűben, mely bekerült napjainkban is használatos általános iskolás tankönyvekbe is, hiányzik egy mondat, mely a székelyek kivándorlásáról szól. Csak ez. Véletlen? Ennyire kell takargatnunk a nagybirtok, a nagyüzem bűneit? Remélem, tévedtem… (ANDRÁSFALVY 2004, 134–135).

A nagybirtokot támogató politika Trianon után is pusztította a magyar nemzetet. Elsősorban azzal, hogy a szomszéd államok, Ausztria kivételével, azonnal földbirtokreformot hajtottak végre a Magyarországból a Trianoni Békediktátum után nekik juttatott területen. A mintegy 7 millió kh felosztott magyar nagybirtok földjéből nem annak volt cselédei és más, ott lakó magyarok részesültek, hanem a győztesek. Például a Jugoszláviának jutott Bácskában a dobrovoljacok, vagyis az első világháborúban a Monarchia ellen harcoló, belső szerbiai vitézek, a magyar határ mentén kapták meg kisbirtokaikat, számos új települést hozva létre az egykori földesúri majorok, puszták helyén eleven falat képezve Magyarországgal szemben. A Bácskában ezzel kerültek az eddig többséget alkotó magyarok kisebbségbe. A románok Erdélyben 1,6 millió kh magyar nagybirtokot osztottak fel. „Mi az agrárreformot Erdély visszarománosítására szántuk" – vallotta be Goga Octavián, román költő és politikus. Csehszlovákiában átlag 16 kh-as kisüzemeket hoztak létre a magyar nagybirtokok területén, magyarok csak elvétve kaptak földet. Mindenhol átvették a régi magyar földadórendszert, mert ennek segítségével a szétosztott magyar nagybirtok új cseh, szlovák, szerb, román kisgazdái ugyanazon csekély földadó-

töredéket fizették, amelyet a régi nagybirtokos fizetett, ellenben az ottmaradt magyar kisgazda továbbra is a többet (HORVÁTH 2002, 126–130, MÁLNÁSI 1959, 152). Mind a szlovákokhoz került Felvidéken, mind a Jugoszláviába került déli végeken, mind Erdélyben több olyan kisebb magyar népcsoport is volt, ahol lényegében az 1767-es úrbéri rendezés következtében születéskorlátozásba kezdtek, s ez is hozzájárult az elszakított területek magyarságának gyors fogyásához napjainkig.

Tudatosítanunk, az iskolai történelemoktatásban kellene tanítanunk azt, hogy a magyar népben és szellemi vezetőinek legjobbjaiban sohasem aludt ki egy igazságosabb földbirtok-megosztásba vetett remény. A XIX. század végén bontakozott ki ennek „népi mozgalma" a Viharsarok megvetett parasztságában. Valószínű a Magyarországon is XIII. Leo pápa Rerum novarum kezdetű enciklikájának hatására, 1891-ben, fehér templomi zászlók alatt tüntetnek Orosházán. Ezt csendőrrohammal verték szét ugyanúgy, mint három évvel később Hódmezővásárhelyen. 1906-ban 400 helyen létesült földmunkásszövetség, de vezetőit, közel 5000 embert ítéltetett el Andrássy belügyminiszter. 1907-ben indult meg a magyar keresztényszocialista mozgalom, de miután a Katolikus Népszövetség szembehelyezkedett a földreformmal, nem lett belőle a nyugat-európai kereszténydemokrata pártokhoz hasonló, politikát és társadalmat átformáló erő. Prohászka Ottokár magára maradt az egyházi vezetésben, és csak később, halála után bontakoztak ki a magyar egyházak ifjúsági, elsősorban a vidék vallási, társadalmi és gazdasági-birtokpolitikai reformmozgalmai (MÁLNÁSI 1959, 128). Az első világháború után, a Szovjetunió világforradalmi propagandájának ellensúlyozására, a magyar kormány 1920-ban megszavaztatja ugyancsak földreformtörvényét. Végrehajtása során 940 000 holdat osztottak ki 410 000 igénylő között. Az új törpebirtokosok elviselhetetlen összegű váltsága, a munkaállatok, mezőgazdasági eszközök hiánya és tőkenélküliségük okán életképtelen kisüzemek csak elkeserítő példát jelentettek további földreformkísérletektől való kiábrándításra. Ez a földreform a nagybirtok területi arányszámát csak 6%-kal változtatta meg, 36%-ról 30%-ra. Újabb, átfogó, az egész országot érintő földbirtokreformokra ezután már nem került sor 1945-ig. Nagyatádi Szabó István, a földreformot sürgető somogyi gazda Bethlen Istvántól való elpártolása után kilenc nappal meghalt, és Gaál Gaszton állt az agrárreformerek élére, és kormányképes pártot szervezett híveiből. Hat héttel azután, hogy bejelentette az országgyűlésben pártja programját, ő is meghalt. Így lényegében két párt, mozgalom maradt csak, és hirdetett radikális földreformot Magyarországon: a nemzeti-szocialista és a marxista, nemzetközi alapon álló kommunista párt. Sok elkeseredett nincstelen ezekkel kereste a kapcsolatot, vagy lett hívévé. (Akik mindkét pártot kipróbálták, azokat nem kell mind elvtelenséggel megítélnünk, hiszen ebben a kérdésben azonosan agitálták őket.) Emellett voltak merész, egyéni kezdeményezések is. Ezekből néhány sikerült, néhány nem. Például Aczél József jászárokszállási plébános 1930-ban faluja nincstelen, becsületes parasztjaiból néhányat Tolna megyében, Múth puszta 1100 holdas területére telepítette, „az illetékes minisztériumi és pénzügyi tisztviselőkkel való előzetes tárgyalás után". A telepesek gyökeret vertek, meghonosodtak. Ugyanő négy környező község agrárproletárjaiból földbérlő-szövetkezetet alakított a Batthyány grófok 2500 holdnyi birtokán. A legtöbb bérlőnek 1935-re már saját fogata volt, sőt többen közöttük 3–4 holdat is megvettek maguknak (FARKAS 1992, 14–15). A református egyház, az ifjúság segítségével több szatmár megyei szegényparaszt családot próbált a baranyai, kihaló falvakba telepíteni. Olyan elöregedett, 20 kh körüli birtokkal rendelkező családokat kerestek fel, akik utód nélkül él-

tek – egyetlen fiuk a világháborúban esett el –, és ezekkel egyességet kötöttek, hogy feles bérlőként befogadják ezeket a többgyermekes szatmári családokat, akik eltartják gazdáikat is, és megöröklik a vagyont. A lelkes fiatalok bérelték a vasúti kocsit is, mely elvitte a családot, például Nagydobszára. Mikor azonban megérkezett a család, csak napszámosnak fogadták be, s még a templomi padból is kitessékeltét őket, ha történetesen be mertek ülni abba vasárnap. Vissza nem mehettek, hiszen mindenüket eladták induláskor (ANDRÁSFALVY 2011, 237). Megbukott Mindszenty József püspök törekvése is, amikor az 1941-ben Bukovinából Magyarországra áthozott öt székely falu mintegy 14 000 lelket saját püspökségének földbirtokára akarta telepíteni. Ezt a nagybirtokos püspöktársak is veszedelmes példának tekintették, és megakadályozták. Így kerültek szerencsétlenek a Bácskába, az akkor onnan elmenekült szerb telepesek, a dobrovoljácok házaiba, hogy 1944-ben mindent hátrahagyva meneküljenek el.

Az igazságos földbirtokviszonyokért legjobbjaink: Prohászka, Kodály Zoltán, Mindszenty, a népi írók és a magyar egyházak ifjúsági szervezetei küzdöttek a két háború közt, mert ezt tartották a századok óta hiányzó műveltségbeli és érzelmi nemzeti egység megvalósítása feltételének. „Nyugat nemzetei az új kor folyamán a parasztságot is magukba fogadták – úgyhogy náluk csak osztályok vannak, de nincs a nemzet alatt egy kitaszított emberiség. Keleten parasztság és művelt nemzet nemcsak egymás alatt él – (hanem) két külön világban s kultúrában. Nyugaton nincs nép, ahogy Keleten. Keleten pedig nincs igazi nemzet. E végzetben gazdagság is rejlik. Mint a föld mélyében letiport őserdőben a kőszén: úgy őrződött meg e szomorú és gyönyörű paraszt-atlantiszokban a prehisztória melege. Kultúrában: ez óriási tartalék s jövő. Keleten „van miből", csak föl kell fakasztani és kiaknázni, amit zenében, népköltészetben, gondolkozásban: ezek a lelki önkormányzatok megőriztek. Politikában azonban iszonyú boldogtalanság. E tétova műveltekből és kitagadott parasztokból álló félnemzetek" – így látja ezt Németh László 1940-ben. Kodály Zoltán ugyanezt a kérdést fogalmazta meg több ízben is: „A magyar kultúra örök harc a hagyomány (népi kultúra) és a nyugati (európai, iskolai) kultúra között. Béke csak úgy lehet, ha a népkultúra nő fel magas kultúrává saját törvényei szerint, Európától csak azt veszi át, ami erre kell, s ezt is szervesen magába olvasztja. Elérhetjük-e? Janusz arcunk lehet-e valaha egyakaratú, magával egyes lélek arca? Egyik kezünket még a nogáj–tatár, votják, cseremisz fogja, a másikat Bach és Palestrina. Össze tudjuk-e fogni e távoli világokat? Tudunk-e Európa és Ázsia kultúrája közt nem ide-oda hányódó komp lenni, hanem híd s talán mindkettővel összekötő szárazföld? Feladatunk elég volna újabb ezer évre!… Hogy a nemzet lehajol a néphez, igyekszik megérteni és felemelni, nem pusztán irodalmi vagy zenei jelentőségű dolog. Életbevágó fontosságú és hosszan tartó történeti folyamat fordulópontja ez. A regeneráló folyamaté, mely lassan még akkor indult el a nemzetben, amikor a török háborúk után szinte végelgyengülésben, aléltan feküdt, mely még ma is tart. Öntudatlan célja: a homogén nemzet, melynek minden egyes tagja a közös életcél tudatában végzi a rá eső feladatot. Olyan ideál ez, melyért a nyugati, nálunk sokkal egységesebb nemzetek is időnként újra meg újra küzdeni kénytelenek" (NÉMETH 1992, 1275, KODÁLY 1939, 4, 17, u.ö 1977, 13). Igen, a „homogén nemzet", mely nem zárja ki a nemzetből azt kultúrájával, kenyerével, fiai vérével fenntartó, de földjétől, méltóságától megfosztott népét. Egységes nemzet, melyben annak minden egyes tagja a közös életcél tudatában végzi a rá eső feladatot. Ezért küzd az egymással nagy hasonlóságot mutató KALOT (Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos

Titkársága), a KIE (Keresztyén Ifjúsági Egyesületek), a regőscserkészek, a Gyöngyösbokréta-mozgalom. Mindegyik lényegében a parasztság, a magyar nép erkölcsi, műveltségi és gazdasági felemelkedésén munkálkodott a krisztusi evangélium alapján. Ugyanakkor a népi hagyományoktól már elszakadt, polgári, városi, európai műveltségben felnövő ifjúsággal akarták megismertetni egy világviszonylatban is kiemelkedő gazdagságú, hagyományos magyar népi műveltséget a falusi és városi népfőiskolák, az Éneklő Ifjúság s az ehhez kapcsolódó, hasonló szervezetek és mozgalmak segítségével.

Én úgy látom ma – és ebben nem hiszem, hogy egyedül vagyok –, hogy ez a szép és az ifjúságot megfogó eszmei erjedés egy-két évtized alatt elérte volna célját: megújította és egységbe fogta volna végre a népet és nemzetet. Közbejött azonban a második világháború s annak végén a szovjet megszállás, mely éppen a földreform gyors végrehajtásával kívánta megnyerni a tömegeket. Nem kétséges, hogy a megszállókkal együttműködő hatalom ezt már úgy rendezte, hogy a „kollektivizálást" előkészítse. Ennek ellenére 1945 és 1949 között a magyar mezőgazdaság hihetetlen gyorsan kiheverte a háború pusztításait, és felderengett egy biztató jövő. A közös gazdaságok brutális szervezése a magyar parasztság megalázásával és megtörésével Werbőczi kitagadó törvényénél is súlyosabb csapást jelentett, melyet csak betetőzött a ránk erőltetett kárpótlás.

Ma, az Európai Unió elképzelésének megfelelően az ország földjét az olcsó, mezőgazdasági nyersanyag előállítására jelölték ki, és az erre legalkalmasabb gépesített nagybirtokok történelmünk során sohasem tapasztalt aránya csak a hasonló szerepre kijelölt volt gyarmatokon jött létre, miközben az Uniót alapító régebbi és gazdagabb, szerencsésebb sorsú tagállamok szigorúan védik családi gazdaságaikat.

Választanunk kell, mire való a föld? Profitot, nyereséget hozó tőke vagy életet jelentő alap. A nagyüzem mintája a tökéletesen gépesített amerikai vállalkozó, aki a legkevesebb befektetéssel, a legkevesebb élőmunkával jut nagy jövedelemhez. Igaz, gazdasági számítások szerint 14 tonna olajból állít elő egy tonna marhahúst. A gépek jelentősen szennyezik a levegőt, a nehéz gépek tönkreteszik a talajszerkezetet, a műtrágyák és növényvédőszerek beláthatatlan egészségkárosodást okoznak, miközben a nagy táblák monokultúrái megnövelik a víz és szél talajeróziót, elsodródását. Szerves trágyázás alig történik, és a számítások szerint ma területegységenként csak egynegyedét tartja el annak a lakosságnak, mely ugyanazon a területén megélne családi gazdaságokban. Magyarország termékeny, de sérülékeny földjén egyedülálló minőség teremhet, ha visszatérünk a természettel való együttműködés évszázadok alatt kialakított módozataihoz, az ártéri gazdálkodás különféle formáihoz. Az árterületek vízmentesítése annak idején a nagybirtokosok gabonatermelésének érdekében történt. Okos, hagyományos módszerekkel ötszörös vagy akár tízszeres értéket lehetne termelni a visszaállított ártérben a sokoldalúan gazdálkodó családi kisüzemekkel. A régebbi, felszámolt vízgazdálkodás megőrizne évenként több ezer tonna műtrágyaértékű humuszt is, amely most a Fekete-tengerben vész el. De legfőképpen a családi gazdaság megőrizné az ország életgazdagságát (biodiverzitását) és magyar nemzet életét is.

A történelmi példák figyelmeztetnek. A döntéshozók kezében van a nemzet jövője. Mintegy 500 év után végre nemzetté válunk, vagy aláírják népünk és földünk halálos ítéletét azáltal, hogy elfogadjuk a nekünk szánt cselédszerepet, a nagybirtokot a családi gazdaságokkal szemben. ◄

IRODALOM

ANDRÁSFALVY BERTALAN

1975. Falusi műveltségi csoportok Baranyában. In *Együttélő népek – eltérő értékrendek.* Szerk. Máté Gábor. Studia Ethnologica Hungarica, XIV, 2011, 223–261.

2004. Hagyomány és környezet. In *Az Idő rostájában.* Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára. III. k. Szerk. Nagy Ilona. Budapest.

2007. *A Duna mente népének ártéri gazdálkodása.* Ekvilibrium Kiadó.

2010a. Történelem a hagyományban. In *Szent László nemese.* Bakay Kornél 70 éves. Szerk. B. Perjés Judit, Varga Tibor. Budapest.

2010b. *A magyarságkép torzulásai a Világban és bennünk.* Szent György Könyvek. Szerk. Szijártó István. Keszthely, Balaton Akadémia.

ASZTALOS MIKLÓS

1936. *A történeti Erdély.* Budapest.

IFJ BARTA JÁNOS

1996. Magyarország mezőgazdaságának regenerálódása 1711–1790. In *Magyarország agrártörténete.* Szerk. Orosz István, Fűr Lajos, Romány Pál. Budapest.

BERLÁSZ JENŐ

2010. *Erdélyi jobbágyság – magyar gazdaság.*Válogatott tanulmányok Szerk. Buza János – Meyer Dietmar. Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek, 5. Argumentum Kiadó.

BERZSENYI DÁNIEL

1956. *Összes művei.* Budapest.

DÉNES ANDREA

2012. Babai Dániel, Papp Nóra, Molnár Zsolt: *Ehető vadon termő növények Magyarországon és a Kárpát-medencében élő magyarok körében néprajzi és etnobotanikai kutatások alapján.* Kézirat.

DÉLVIDÉKI S. ATTILA

2007. *Lángoló temetők.* Vajdaság kihasításának elhallgatott titkai és borzalmai. Bemutató kötet.

DITZ, HEINRICH

1993. *A magyar mezőgazdaság.* Népgazdasági tudósítás a kir. bajor Közmunka és Kereskedelmi és Államminisztérium részére. 1867, Budapest.

FARKAS GYÖRGY

1992 A KALOT mozgalom és népfőiskolái. Érd.

FRISNYÁK SÁNDOR

1992. *Magyarország történeti földrajza.* Budapest.

GOWDY, JOHN

2004. A biodiverzitás értéke. *KOVÁSZ*, VIII. évf., 1–4. sz.

GYŐRFFY GYÖRGY

1977. *István király és műve.* Budapest.

HOFER TAMÁS

2009. Az alföldi marhatenyésztő monokultúra kialakulásának európai párhuzamai. In Hofer Tamás: *Antropológia és/vagy néprajz.* Tanulmányok két kutatási terület vitatott határvidékéről. MTA Néprajzi Kutató Intézet.

KISS GÉZA

1937. *Ormánság.* Budapest.

KODÁLY ZOLTÁN

1939. *Magyarság a zenében.* Budapest.

1973. *A magyar népzene.* Budapest.

KOPP MÁRIA – SKRABSZKI ÁRPÁD

1993. *Magyar lelkiállapot.* Budapest.

KUBINYI ANDRÁS

1997. A magyar királyság népessége a XV. század végén. In *Magyarország történeti demográfiája (896–1995).* Szerk. Kovacsics József. Budapest.

MÁLNÁSI ÖDÖN

1959. *A magyar nemzet története őszintén.* München.

MOLNÁR GÉZA

2011. Vizeinkről szólván. In Tanka Endre – Molnár Géza: Nem én kiáltok, a föld dübörög. A nemzeti megmaradás programja a fölről és a vizekről. Bp., Kairosz K.

Andrasfa.qxd 2013.01.23. 10:28 Page 24

NÉMETH László
1992. A minőség forradalma. *Kisebbségben*, II. k. Budapest, Püski.
OLÁH János
2002a. Ártéri erőforrások és haszonvételek a Tisza völgyében. In dr. Szabóné Komlovszky Ildikó (szerk): „*JUTEKO 2002*" Tessedik Sámuel jubileumi mezőgazdasági víz- és környezetgazdálkodási tudományos napok Szarvas, 2002. aug. 29–30.
2002b. Természettermelő földművelés. In *Szántani kén', tavasz vagyon.* Föld–vidék–politika az ezredforduló után. Szerk. Dulai Sándor – Győri Nagy Sándor. Budapest.
SIMÓN Péter
1903. *A székely kivándorlás.* Budapest, a szerző saját kiadása.
SZÁSZ Zoltán szerk.
1986. *Erdély története*, I–III. Budapest, Akadémiai Kiadó.
SZTRIPSZKY Hiador
1908. *Az erdélyi halastavak ismeretéhez.* Régi és új halastavak. Kolozsvár.
TANKA Endre – MOLNÁR Géza
2011. *Nem én kiáltok, a föld dübörög.* A nemzeti megmaradás programja. A földről és a vizekről. Budapest.
TONK Sándor
2000. Táj és ember az erdélyi Mezőségben. In *Táj és történelem.* Szerk. R. Várkonyi Ágnes. Budapest.
TRIER, Jost
1963. *Venus.* Etymologien um das Futterlaub. Münsterische Forschungen 15. Köln–Böhlau.

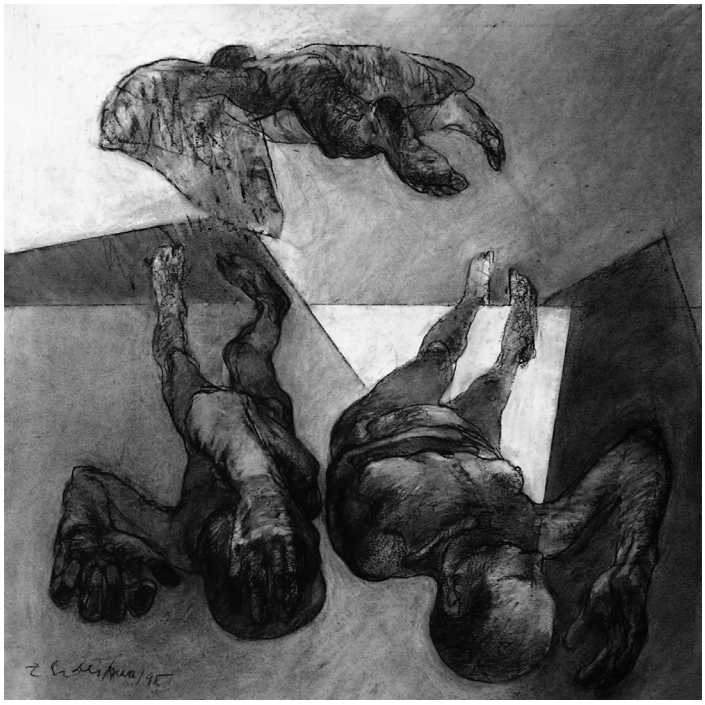

Ha elszállt az angyal (papír, szén; 1995)

ANDRÁSFALVY BERTALAN (1931) néprajzkutató, egyetemi tanár. 1990 és 1993 között művelődési és közoktatási miniszter volt.